

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Hoe rechts is het CDA? Christen-democraten gaan mee met de tijdgeest Napel, Hans-Martien ten

Citation

Napel, H. -M. ten. (2010). Hoe rechts is het CDA? Christen-democraten gaan mee met de tijdgeest. *Nationaal Archief Magazine*, (4), 4-7. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16320>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16320>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Is het CDA nu links of rechts? Conservatief of vooruitstrevend? Of vaart het nog steeds een middenkoers? Sinds de partij deel uitmaakt van het minderheidskabinet met de VVD, gedoogd door de PVV, is deze kwestie weer actueel. Hans-Martien ten Napel gaat op zoek naar het antwoord.

Hoe rechts is het CDA?

Nationaal Archief

Actueel

Christen-democraten gaan mee met de tijdgeest

Hans-Martien ten Napel

4

Op 28 augustus 2010 verscheen in *NRC Handelsblad* een ingezonden brief van een aantal prominente CDA-leden, onder wie Cees Veerman, Herman Wijffels en Frans Andriessen, over de kabinetsformatie. De briefschrijvers spraken hun bezorgdheid uit over de toekomst van de christen-democratie: 'Niet eerder in haar dertigjarig bestaan heeft regeringsdeelname tot zoveel interne en publieke discussie geleid. In een poging de verloren kiezers terug te winnen, dreigt de partij zich te vervreemden van een belangrijk deel van de achterban, die op 9 juni wel op het CDA heeft gestemd. Daarbij is nog niet gezegd dat het CDA in een coalitie met de VVD en PVV voldoende profiel kan maken om de verloren kiezers opnieuw voor zich te winnen. Integendeel, door deelname aan deze coalitie bekent het CDA zich nadrukkelijk tot de rechts-conservatieve stroming en verlaat daarmee de vertrouwde middenpositie in het politieke landschap. Een afsplitsing dreigt.'

Links van het midden

In de jaren '50 van de vorige eeuw werd voor het eerst nagedacht over een christen-democratische eenheidspartij. Vanaf dat moment was de mogelijke ontwikkeling van deze te vormen partij tot een rechts-conservatieve stroming een schrikbeeld. Partijvoorzitter W.P. Berghuis van de Anti-Revolutionaire Partij vroeg zich tijdens het najaarsconvent van 31 oktober 1964 af welke plaats de ARP in het politieke spectrum in Nederland innam. Vóór de Tweede Wereldoorlog hadden de confessionele partijen 'rechts' en de niet-confessionele partijen 'links' geheten. Berghuis wenste aan dit onderscheid vast te houden. Volgens hem was de ARP sociaal gezien echter links.

Over de keuze van de regeringspartner verklaarde de antirevolutionaire partijleider rond dezelfde tijd, dat samenwerking met niet-confessionele partijen voor de ARP een zaak was van een andere, meer incidentele orde dan met de christelijke. Al voelde hij wel verwantschap met de socialisten.

Toen de ARP, de Christelijk-Historische Unie en de Katholieke Volkspartij in 1979 op het punt stonden te fuseren, vroeg een andere ARP-partijvoorzitter, H. de Boer, zich af of een fusie wel wenselijk was. Het was de tijd dat Nederland werd geregeerd door het confessioneel-liberale kabinet Van Agt I (1977-1981) en er zich binnen de gelederen van de CDA-Tweede-Kamerfractie verscheidene 'loyalisten' bevonden die dit kabinet

slechts wensten te gedogen. De Boer verwees onder meer naar de Duitse zusterpartij CDU, die traditioneel de tegenhanger was van de SPD, de Duitse socialisten. Die tegenstelling ambieerde hij niet.

Eerder had ook iemand als KVP-partijvoorzitter D. de Zeeuw zich uitgesproken voor omvorming van zijn partij tot een open sociale volkspartij, links van het midden. Dat als gevolg hiervan mogelijk 30 procent van de KVP-aanhang verloren zou gaan, was een offer dat hij bereid was te brengen.

Schrikbeeld

Is het schrikbeeld van een rechts-conservatief CDA in de eerste dertig jaar van zijn bestaan werkelijkheid geworden? Om die vraag te beantwoorden, moeten we eerst naar de opstelling van het CDA-in-ording kijken. En dan vooral naar de standpunten op het gebied van de politieke ordening, het sociaal-economische en het sociaal-culturele beleid.

ARP, CHU en KVP wezen de voorstellen van het kabinet-Den Uyl (1973-1977) af om het kiesstelsel om te vormen tot een beperkt districtenstelsel en om een rechtstreeks gekozen kabinetsformateur

in te voeren. Deze opstelling kan ongetwijfeld als conservatief worden aangemerkt.

Voor de gedachtevorming van het CDA-in-ording op sociaal-economisch gebied is de strategienota *Op weg naar een verantwoordelijke maatschappij* (1972) interessant, die voorzitter P.A.J.M. Steenkamp van de na de Tweede-Kamer-verkiezingen van 1971 ingestelde Contactraad van ARP, CHU en KVP schreef. In combinatie met het rapport *Gerede twijfel* (1974) van de samenwerkende wetenschappelijke bureaus van de drie voorlopers van het CDA biedt deze nota een geprofileerde stellingname op sociaal-economisch terrein, die eerder een wat vooruitstrevend dan een behoudend karakter droeg. Een sleutelbegrip daarbij vormde het begrip 'harmonische groei'. Dat was ontleend aan de commissie-Mansholt, met leden uit PvdA, D66 en PPR, die het rapport van de Club van Rome voor Nederland uitwerkte: 'Harmonische groei betekent dat wij uit de steeds doorgaande draaimolen van de ongebreidelde productie-uitbreiding weg moeten.' Deze toon klonk ook nog door in het eerste CDA-programma voor de Tweede-Kamer-verkiezingen *Niet bij brood alleen* uit 1977. Het latere CDA sprak, toegegeven onder →

andere omstandigheden en niet ongeclausuleerd, toch eerder over economische groei dan over harmonische groei.

In de abortuskwesitie koos het CDA-inwording voor een compromisoplossing, door de confessionele drie verdedigd als principieel standpunt. Die hield in een 'nee, tenzij' tegen de verscheidene pogingen tot liberalisering van de abortuswetgeving, die sinds 1970 bij het parlement in behandeling zijn geweest. Daarmee leek het CDA-inwording op de sociaal-culturele dimensie in zekere zin een middenpositie te betrekken tussen progressief en conservatief in.

Met een houding op politiek-bestuurlijk terrein die conservatieve trekken kent, een opstelling op sociaal-economisch gebied die eerder aan de progressieve kant is en een stellingname op sociaal-cultureel gebied die noch als progressief noch als conservatief aan te merken valt, komt het CDA-inwording evenals zijn voorlopers al met al keurig in het midden van het politieke spectrum uit. In zijn aanvaardingsrede van het lijsttrekkerschap van het CDA drukte A.A.M. van Agt dit in 1976 uit met het adagium: 'Wij maken geen buigingen naar links en geen buigingen naar rechts.'

Gezin

Gaat dit adagium ook op voor de periode 1980–2010? Voor het antwoord op die vraag is

het goed drie kernelementen uit de verkiezingsprogramma's van het CDA in ogenschouw te nemen: een moreel-ethisch onderwerp (te weten huwelijk en gezin), de visie op de overheid, en de opstelling van de partij in het integratievraagstuk.

Wat huwelijk en gezin betreft: dit is een onderwerp waar ARP, CHU en KVP zich traditioneel op hebben geprofileerd. Het CDA heeft deze lijn, zeker sinds 1998, voortgezet. Een modern gezins- en familiebeleid vormt ongetwijfeld een van de speerpunten van de partij. Veel energie is gestopt in het ontwikkelen van ideeën hierover. De aandacht voor het gezin zou op het eerste gezicht als conservatief kunnen worden aangemerkt, maar dan wordt voorbijgegaan aan de veranderde omschrijving van het gezin die de christen-democratie hanteert. Kern van de nieuwe aanduiding is dat alternatieve samenlevingsvormen waarin beide partners bereid zijn duurzame verantwoordelijkheid voor elkaar en de eventuele kinderen te aanvaarden, worden gelijkgesteld aan het traditionele huwelijk. Wat later werden daarbij ook relaties tussen partners van gelijk geslacht betrokken, al was de partij niet voor openstelling van het huwelijk. Nu het zogeheten 'homohuwelijk' wettelijk geregeld is, ziet het CDA geen aanleiding hieraan te tornen en is de partij bijvoorbeeld ook voor de mogelijkheid van adoptie van buitenlandse kinderen door homoparen.

Neoliberaal

De CDA-visie op de overheid is eveneens veranderd. In het eerste programma *Niet bij brood alleen* uit 1977 kreeg niet alleen de samenleving, maar ook de staat een belangrijke functie toebedeeld. Het besef dat de overheid haar grenzen had bereikt, kenmerkte de partij vanaf de jaren '80. Sinds de jaren '90 leek de fiducia van het CDA in de samenleving alleen maar gegroeid, waarbij dit vertrouwen soms wat meer de 'burgers' betrof, maar tevens de klassieke maatschappelijke verbanden.

Er werd vanaf het laatste decennium van de vorige eeuw steeds meer van de samenleving verwacht. In dit opzicht is het CDA – net als de andere partijen – meer 'conservatief' of 'rechts' geworden; de overheid moest minder doen. Maar of de programma's en rapporten getuigen van een sterk 'neoliberaal' geluid valt te betwijfelen. Het CDA mocht wel meer ruimte voor burgers en markt willen scheppen, maar de sociale banden in de maatschappij bleven meestal centraal staan. Dat is een belangrijke continuïteit sinds het eerste CDA-verkiezingsprogramma. De terugtrekkende overheid gaf het CDA de afgelopen drie decennia de kans een middenpositie te kiezen tussen al te veel overheid en al te veel markt, en zo zijn positie te behouden in het ideologische centrum van de Nederlandse politiek.

Nationaal Archief/Spaarnestad Photo,
SFA001006896

De oprichtingsvergadering van het CDA op
11 oktober 1980. Voorzitter Steenkamp zet zijn
handtekening. Foto: Ger Dijkstra.

De afgelopen dertig jaar is het CDA programmatisch duidelijk door de bocht gegaan inzake het integratiebeleid. Lag de eerste twee decennia nadruk op de vrijheid voor nieuwe minderheden en de waarde van een multi-culturele samenleving voor Nederland, de nieuwe eeuw stond vooral in de teken van een strengere opstelling ten opzichte van nieuwkomers. Meer dan op andere terreinen kwam hier de expliciete nadruk op westerse morele waarden te liggen. Het is zeker mogelijk om deze wending te zien als verschuiving naar het 'conservatisme', met dien verstande dat het CDA een tweedeling tussen autochtonen en allochtonen tracht te vermijden door het belang van gemeenschappelijke waarden te presenteren als een aangelegenheid die de Nederlandse samenleving als geheel aangaat.

De beleidsterreinen gezin, overheid en integratie overziend, valt moeilijk te concluderen dat het CDA zonder meer 'conservatiever' is geworden. Het adagium uit de oprichtingsfase, 'wij maken geen buigingen naar links en geen buigingen naar rechts', blijkt *grosso modo* nog altijd op te gaan. Dat is niet alleen zo omdat bij de eerste twee beleidsterreinen het CDA grote lijnen van continuïteit vertoont, maar ook omdat op alledrie terreinen de hele Nederlandse politiek conservatiever is geworden – zeker als het gaat om de rol van de overheid en de visie op integratie. In dit licht bezien lijkt de ideologische geschiedenis van het CDA niet in eerste instantie de geschiedenis van een steeds conservatiever geworden politieke stroming, maar eerder het verhaal van een schipperende centrumpartij die ondanks alle goede ideologische bedoelingen uiteindelijk vooral met de tijdgeest is meegegaan.

Finale keuze

Het zal interessant zijn te zien tot welke ideologische consequenties de evaluatie van de Tweede-Kamerverkiezingen 2010 het CDA zal leiden. Maar of de partij zich door de deelname aan het kabinet-Rutte nadrukkelijk tot de rechts-conservatieve stroming bekennt, zoals de ingezonden brief van Veerman c.s. stelt, valt te bezien. Een eerste inhoudelijk evaluatierapport uit de kring van de jongerenorganisatie van de partij wijst in elk geval niet in die richting. Wel kan de oude discussie over de wenselijkheid en betekenis van de Bijbelse grondslag van de partij door het verkiezingsverlies opnieuw opleven. Uiteindelijk zal de partij, zoals een van de pleitbezorgers van het conservatisme binnen het CDA jaren geleden reeds stelde, een finale keuze moeten maken.

Hans-Martien ten Napel is universitair docent bij het Instituut voor Publiekrecht, afdeling Staats- en Bestuursrecht, van de Universiteit Leiden. Hij promoveerde op 'Een eigen weg'. *De totstandkoming van het CDA (1952-1980)*, Kampen, 1992. Daarvoor raadpleegde hij onder meer een aantal in het Algemeen Rijksarchief berustende archieven. Deze bijdrage is mede gebaseerd op twee hoofdstukken die hij schreef ten behoeve van Gerrit Voerman (red.), *Het Christen Democratisch Appèl (1980-2010)* (verschijnt binnenkort bij uitgeverij Boom te Amsterdam), waarvan een samen met James Kennedy.

Bronnen

Archief van het Christen Democratisch Appèl (CDA): Partijorganen vóór de Officiële Oprichting, 1965-1980, 2.19.105
Archief van dr. W.P. Berghuis [Levensjaren 1911-1989], 1922-1980, 2.21.250
Archief van de Christelijk-Historische Unie (CHU), 1942-1980, 2.19.046.01

NEDE PROF. DR. P. STEENKAMP (VOORZITTER C.D.A.) OP
K.V.P. PARTIJRAAD, BREDA - 20 JUNI 1975
EMBARGO TOT 16.00 UUR

Deze zomer drie jaar geleden kreeg ik in Maastricht bezoek van twee deskundige en vertrouwde kenners van de Haagse politiek, echte wandelgangers. Zij adviseerden mij, omwille van mijn gezondheid en mijn politieke toekomst op te houden met mijn werk voor de christen-democratische voorwaart. Zij kenden de A.R., G.H.U. en K.V.P. en ..... het zou toch nooit lukken. Het was een lang en indringend gesprek. Ik heb de laatste jaren tijdens die vele uren en uren, tijdens langzaam voortdurende en tegenwoordig ditwijls terug gedacht aan die goede raad.

Hat is voor ons dan ook een hele opgave als je rond kijkt en constateert dat in vrijwilligheid op de terreinen van het kerkelijk leven, onderwijs, ziekenhuizen, vakbonden, politieke partijen en gemeenten een volledige handhaving zal dan tot stand komt en dat de echte fusies, zoals in het bedrijfsleven, van bovenaf worden opgelegd.

Hat is voor ons een hele opgave:

om katholieke en reformatorische christenen te verenigen, die 400 jaar tegenover elkaar hebben gestaan;

om gereformeerden en hervormden te bundelen, die 100 jaar naast elkaar leefden;

om christelijke politiek een kans te geven in een tijd die de echo van de "God is dood theorie" ervaart;

om een partij te bouwen, die uitgaat van het evangelie en toch open is om honderdduizenden die ons verlaten en terug te halen en hen daadwerkelijk te maken dat wij geen onderwets confessionele organisatie zijn;

om drie partijen te verenigen, waarvan er twee verbonden zijn met het kabinet en er één in de oppositie zit;

om drie partij-organisaties samen te smeden, die samen bijna 250 jaar oud zijn;

om een G.H.U. uit te bouwen;

dat naast voor overzigt in een tijd van polarisatie, dat van de uitverklaringen de allerhoogste polariteit moet geven in een tijd, die bezeten is van egoïstisch materialisme;

dat een stuk vrijheid wil behouden in een tijd van collectivisering.